

JOANNA TOROWSKA

Wychowanie obywatelskie w szkołach w Europie

W ostatnich latach we wszystkich krajach europejskich kluczowym zagadnieniem stało się tworzenie więzi społecznych i wspieranie aktywnego udziału obywateli w życiu społecznym i politycznym. Edukacja obywatelska jest postrzegana obecnie jako jeden ze sposobów sprostania wyzwaniom XXI wieku. Materiały, na podstawie których przygotowałam to wystąpienie, zostały opracowane przez EURYDICE (Sieć Informacji o Edukacji w Europie).

W pierwszej części przytoczę wspólną definicję, jaka została przyjęta na potrzeby niniejszego opracowania, a następnie przedstawię krótko pojęcie „odpowiedzialnego obywatelstwa” występujące w politykach edukacyjnych krajów europejskich.

Ogólnie można stwierdzić, że edukację obywatelską w szkołach różnych krajów cechują wspólne cele, a różnią zastosowane podejścia w nauczaniu tego przedmiotu. Następnie przybliżę pojęcie „kultury szkoły” oraz praktykę odpowiedzialnego obywatelstwa na poziomie szkolnym. W dalszej części omówię ocenianie i osiągnięcia uczniów oraz sposoby ewaluacji szkół w zakresie edukacji obywatelskiej. Scharakteryzuję również podstawowy czynnik dobrze prowadzonej edukacji obywatelskiej w szkole, którą stanowi odpowiednio przygotowany nauczyciel. Na zakończenie poruszę zagadnienia europejskiego, czy też międzynarodowego, wymiaru jako części składowej, nieodłącznej edukacji obywatelskiej. Wnioski końcowe stanowić będzie aktualność idei obywatelstwa we współczesnym świecie, postrzegana z punktu widzenia pedagoga kultury.

Dla celów tego opracowania przyjęto wspólny za określeniem sieci EURYDICE termin „odpowiedzialne obywatelstwo” i blisko związane z nim pojęcie

„edukacji obywatelskiej”, przez które rozumie się edukację młodych ludzi, aby stali się „odpowiedzialnymi obywatelami”. Warto zauważyć, że poniższe definicje są do pewnego stopnia inspirowane przez definicje Rady Europy w jej projekcie EDC¹.

Jako punkt wyjścia „obywatel” jest rozważany jako osoba współegzystująca w społeczności. W ostatnich dziesięcioleciach społeczeństwa zmieniały się, a z nimi zmieniały się także teoretyczne koncepcje i praktyczne zastosowanie obywatelstwa. Zakres tego pojęcia ulega ciągłemu rozszerzeniu i zmianie, podobnie jak style życia i wzory zachowań w naszych relacjach z innymi stają się coraz to bardziej zróżnicowane i odmienne. Nie ograniczając się do horyzontu (jedno)narodowego, pojęcie harmonijnego współżycia wśród obywateli odnoszone jest do społeczności, zawierając wszystkie możliwe konteksty, w których żyć mogą ludzie – lokalny, regionalny, narodowy i międzynarodowy.

Pojęcie „odpowiedzialny obywatel” dotyczy kwestii łączących się ze świadomością oraz znajomością praw i obowiązków. Jest ono również ściśle związane z takimi wartościami publicznymi i społecznymi, jak: demokracja i prawa człowieka, równość, aktywność, uczestnictwo, partnerstwo, więź społeczna (*social cohesion*), solidarność, tolerancja w stosunku do różnorodności oraz sprawiedliwość społeczna. Jak już wspomniano, pojęcie „odpowiedzialny obywatel” ulega obecnie ciągłemu poszerzaniu swojego zakresu, szczególnie w obszarze korespondujących z nim zaleceń i rekomendacji oraz rezolucji promujących kwestie przyjęte przez państwa członkowskie Rady Europy². Komisja Europejska³ opublikowała również *Białą Księgę* i badania na temat tego zagadnienia, rezultatem czego temat edukacji obywatelskiej stał się priorytetowy dla wielu krajów europejskich.

Edukacja obywatelska w kontekście omawianego tematu odnosi się do edukacji szkolnej skierowanej do ludzi młodych, a jej celem jest umożliwienie im stania się aktywnymi i odpowiedzialnymi obywatelami, zdolnymi do udziału

¹ Por. definicje podane w: *Council of Europe, Karen O'Shea: Developing a Shared Understanding. A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship*, Strasbourg 2003; cyt. za: *Citizenship Education at Schools in Europe. Survey*, European Commission, Brussels 2005, p. 9.

² *Council of Europe: Final Declaration. Second Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe*, Strasbourg 1997 (10-11 October); *Council of Europe, Committee of Ministers: Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship, Based on the Rights and the Responsibilities of the Citizens*, Strasbourg 1999; *Council of Europe, Committee of Ministers: Recommendation to Member States on Education for Democratic Citizenship*, Strasbourg 2002.

³ *European Commission: Learning for Active citizenship. A significant Challenge in Building a Europe of Knowledge: Education and Active Citizenship in the European Union*, Luxembourg, 1998 (Office for Official Publications of the European Communities); *European Commission: Open Learning Environment, Active Citizenship and Social Inclusion. Implementation of Education and Training 2010 Work Programme: Progress Report*, Brussels 2003 (November); *European Commission, The future of Education and Citizenship Policies: The Commission adopts Guidelines for Future Programmes after 2006*, Brussels 2004.

łu i uczestnictwa w rozwoju oraz dobrostanie społeczności, w której żyją. Podczas gdy cele różnych krajów są wspólne, treści mogą być bardzo zróżnicowane.

Jednak wspólne są tu trzy kluczowe obszary znajdujące się w centrum zainteresowania: Edukacja obywatelska zwykle ma umożliwiać uczniom uzyskanie podstawowej wiedzy na temat polityki, czyli a) politycznej orientacji i podnoszenia świadomości w tym zakresie; b) krytycznego myślenia oraz rozwoju pewnych postaw, kształtowania wartości i zachowań, a także postaw koniecznych do realizacji koncepcji odpowiedzialnego obywatelstwa oraz interioryzacji i wyboru wartości; c) stymulowania aktywnego uczestnictwa w życiu szkolnym i społecznym.

Rozwijanie orientacji politycznej (*political literacy*) może obejmować następujące elementy: uczenie się o instytucjach społecznych, politycznych i obywatelskich oraz ich poznawanie, jak i poznawanie praw człowieka; poznawanie i studiowanie warunków, w których ludzie mogą żyć wspólnie w sposób harmonijny; poznawanie społecznych kwestii i bieżących problemów społecznych; przekazanie młodym ludziom wiedzy o konstytucjach narodowych, tak aby byli bardziej przygotowani do korzystania ze swoich praw i obowiązków; promocję i umiejętność rozpoznawania dziedzictwa kulturowego i historycznego oraz poznawanie jego współczesnej interpretacji; poznawanie różnorodności kulturowej i lingwistycznej danych społeczności.

Warto jednak podkreślić, że edukacja obywatelska obejmuje również rozwój myślenia krytycznego i kształtowania szczególnych postaw. Edukacja ta włącza również klaryfikację wartości, nabywanie umiejętności potrzebnych do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym; rozwój poczucia szacunku dla siebie i innych, mający na względzie osiągnięcie większego wzajemnego zrozumienia; nabywanie społecznej i moralnej odpowiedzialności, włączając w to zaufanie do siebie oraz uczenie się odpowiedzialnego zachowania w stosunku do innych; umacnianie poczucia solidarności; uczenie się wartości uwzględniających różne społeczne perspektywy i punkty widzenia; uczenie się rozumienia i rozwiązywania konfliktów w sposób pokojowy; uczenie się działania na rzecz bezpiecznego środowiska; rozwijanie bardziej efektywnych strategii walki z rasizmem i ksenofobią.

Aktywne uczestnictwo uczniów może być wreszcie promowane i wzmacniane poprzez: umożliwienie im stawania się bardziej zaangażowanymi w społeczność na większą skalę (na przykład na skalę międzynarodową, narodową, lokalną i na poziomach szkolnych); oferowanie uczniom praktycznego doświadczenia demokracji w szkole; rozwijanie ich zdolności współpracy z innymi; zachęcanie uczniów do rozwijania inicjatyw projektowych w połą-

czeniu z innymi organizacjami (takimi jak organizacje społeczne – *community associations*, instytucje publiczne, społeczne i obywatelskie – *public bodies*, oraz organizacje międzynarodowe, jak również prowadzenia projektów włączających inne społeczności.

POJĘCIE „ODPOWIEDZIALNEGO OBYWATELSTWA” WYSTĘPUJĄCE W POLITYKACH EDUKACYJNYCH

Wiele spośród krajów europejskich postrzega termin „odpowiedzialny obywatel” jako łączący się ze szczególnymi wartościami obywatelskimi, takimi jak: demokracja, równość, uczestnictwo, solidarność, tolerancja dla różnorodności, sprawiedliwość społeczna, jak również wiedza o prawach i korzystanie z nich oraz znajomość obowiązków⁴. Należy zauważyć, że termin „odpowiedzialnego obywatelstwa” nie występuje na porządku dziennym we wszystkich krajach. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, iż w kilku krajach, termin „obywatelstwo” wciąż głównie oznacza prawny status i prawną relację pomiędzy obywatelem a państwem. Inne kraje unikają używania tego terminu w kontekście edukacji obywatelskiej, ponieważ pewna część ich populacji składa się ze znaczącej mniejszości „nie-obywateli”, tj. ludzi, którzy urodzili się w danym kraju lub przebywali w nim przez znaczny okres, lecz nie uzyskali jego obywatelstwa.

A zatem, mówiąc dziś o edukacji obywatelskiej, konieczne jest, aby odłączyć termin „obywatelstwo” od jakichkolwiek prawnych konotacji i przyjąć bardziej wszechstronne podejście. Edukacja obywatelska musi być postrzegana jako obejmująca wszystkich członków danej społeczności bez względu na ich narodowość, płeć, kolor skóry czy jakiegokolwiek inne rasowe, społeczne czy edukacyjne konteksty. „Odpowiedzialne obywatelstwo” musi być widziane jako w pewien sposób pojęcie uniwersalne, stosowane przy opisie polityk edukacyjnych wszystkich krajów europejskich, zawartych w bieżących materiałach sieci EURYDICE. Faktycznie, można stwierdzić, że jednym z głównych celów edukacji obywatelskiej jest przekazanie dzieciom i młodym ludziom w edukacji szkolnej zarówno wiadomości, wartości, jak i umiejętności, których potrzebują do uczestnictwa w społeczności i posiadania osobistego wkładu we własne dobro, jak i udziału w dobrostanie społeczności, w których żyją.

⁴ Por. Section 1.1: *Citizenship Education...*, *op. cit.*, s. 13–14.

EDUKACJA OBYWATELSKA W SZKOŁACH – WSPÓLNE CELE, RÓŻNE PODEJŚCIA

Wszystkie kraje europejskie ogólnie zgadzają się co do potrzeby formalnego włączenia edukacji obywatelskiej do programu szkolnego, w taki czy inny sposób. Jednakże sposób, w jaki to się odbywa, jest odmienny w każdym kraju. Okazuje się, że nie ma jeszcze wypracowanego jednorodnego podejścia do tego zagadnienia, które można byłoby zaadoptować w większości krajów.

Na podstawie otrzymanych raportów krajowych można stwierdzić, że podejścia do edukacji obywatelskiej mogą być różnego rodzaju. Może ono być prowadzone jako przedmiot oddzielny (często obowiązkowy) lub podejście to może być zintegrowane z innymi przedmiotami podstawowymi (takimi jak: historia, nauki społeczne, geografia czy filozofia) lub też przedmiot edukacja obywatelska może być prowadzony w formie ścieżki międzyprzedmiotowej⁵. W edukacji podstawowej, większość krajów wprowadza edukację obywatelską albo jako zintegrowaną z innymi przedmiotami, albo oferowana jest ona jako ścieżka międzyprzedmiotowa. Natomiast na poziomie szkoły średniej (lub na niektórych jej poziomach) prawie połowa wszystkich krajów europejskich ustanowiła odrębny przedmiot dla nauczania uczniów edukacji obywatelskiej.

Trzeba podkreślić, że edukacja obywatelska nie jest związana po prostu ze zdobyciem wiedzy teoretycznej przez uczniów dla wzbogacenia ich politycznej orientacji i rozszerzenia świadomości, co do takich zagadnień, jak: demokracja, prawa człowieka czy funkcjonowanie instytucji politycznych, społecznych i obywatelskich. Ogólnie panuje zgoda co do tego we wszystkich krajach europejskich, że pozytywne postawy obywatelskie i wartości obywatelskie powinny również być rozwijane. Wreszcie, prawie wszystkie kraje kładą coraz większy nacisk na promocję aktywnego uczestnictwa uczniów – na poziomie szkolnym lub szerszej społeczności⁶.

KULTURA SZKOŁY I PRAKTYKA ODPOWIEDZIALNEGO OBYWATELSTWA NA POZIOMIE SZKOLNYM

Idea, że szkoły mają własną „kulturę”, zyskała powszechne uznanie w ostatnich latach. „Kultura szkoły” odnosi się do systemu wartości, norm, codziennych praktyk i ustaleń organizacyjnych, które istnieją w danej szkole. Wszystko to wpływa na to, jak różni partnerzy szkoły – tj. uczniowie, na-

⁵ Por. Section 2.1: *ibidem*, s. 17–22.

⁶ Por. Section 2.2: *ibidem*, *op. cit.*, s. 22–25.

uczyciele oraz inny personel szkoły, rodzice i pozostali członkowie społeczności – myślą, zachowują się i wchodzą w interakcje ze sobą. Podczas gdy każda szkoła posiada właściwą sobie kulturę, to oczywiście wydaje się, że może być ona tylko do pewnego stopnia pod wpływem oficjalnie obowiązujących w danym kraju narodowych regulaminów, zaleceń czy wskazówek.

Warto zaznaczyć, że większość krajów wprost przyznaje wagę oddziaływania pozytywnej kultury szkoły i dostrzega jej wpływ na relacje z wszystkimi partnerami szkoły⁷. Podtrzymują oni ideę „szkoły demokratycznej”, w której wartości demokratyczne oraz metody nauczania są zachowywane i respektowane, a także jest to szkoła, w której wszyscy są włączani w proces nauczania. Szczególnie nauczyciele, rodzice i uczniowie są włączani w zarząd szkoły i wspólne podejmowanie decyzji. Jedną z istotnych cech „szkoły demokratycznej” jest promowanie aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa ucznia w codziennym życiu szkoły⁸. Tylko jeśli demokratyczne podejście do obywatelstwa jest stosowane w szkole, uczniowie będą zdolni nauczyć się aktywnych zachowań obywatelskich. Jednym ze sposobów osiągnięcia tego celu jest zapewnienie uczniom sposobności do ustanawiania czegoś lub bycia zaangażowanym w szkolne ciała doradcze czy zarządzające. Innym ważnym aspektem łączącym się z kulturą szkoły jest fakt, że szkoły w coraz to większej liczbie krajów próbują rozwinąć aktywne podejście „uczenia się przez działanie” w edukacji obywatelskiej. Wiele szkół pomaga uczniom doświadczyć i przećwiczyć zachowania obywatelskie nie tylko w ciągu codziennego dnia szkoły, ale i w szerszej społeczności⁹. Podjęmowane różne ponadprogramowe działania mogą pomóc w zaangażowaniu uczniów na rzecz społeczeństwa obywatelskiego. Przykładami takich działań są: wymiany z innymi szkołami, wycieczki do instytucji lokalnych, takich jak ratusz miejski (magistrat) czy domy spokojnej starości, różne miejsca pracy, uczestniczenie w przedsięwzięciach, na których zbiera się pieniądze na wsparcie działalności charytatywnej, próbne wybory parlamentarne czy gry symulujące debatę parlamentarną.

POMIAR „SUKCESU” EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Przy ewaluacji osiągnięć uczniów w edukacji obywatelskiej i ocenie wkładu szkoły w tym zakresie dostrzegalne stają się dwa główne wyzwania na przyszłość¹⁰. Rzeczywiście ocenianie uczniów jest bardzo trudnym i złożonym zadaniem. Pod-

⁷ Por. Section 3.1: *ibidem*, *op. cit.*, s. 28–29.

⁸ Por. Section 3.2: *ibidem*, s. 29–35.

⁹ Por. Section 3.3: *ibidem*, s. 35–37.

¹⁰ Por. Chapter 4: *ibidem*, s. 39–46.

czas gdy ocenianie wiedzy dotyczącej zagadnień teoretycznych, łączących się z edukacją obywatelską, wydaje się stosunkowo proste, pomiar osiągnięć, rozpatrując inne dwa „nie-teoretyczne” cele – adaptację pozytywnych postaw obywatelskich i przyjmowanie wartości oraz prezentowanie aktywnego uczestnictwa, czy innymi słowy właściwego zachowania – wydaje się znacznie trudniejsze. To samo ma zastosowanie przy ewaluacji szkół, jeśli rozpatrujemy ich efektywność w prowadzeniu edukacji obywatelskiej. Wymiar praktyczny wkładu w edukację obywatelską czyni ją szczególnie trudną do rozpoznania i do zastosowania odpowiednich obiektywnych metod ewaluacji jej nauczania. Podając zasięg różnych podejść do edukacji obywatelskiej w szkołach, nie jest łatwo ustalić, jakie są główne tendencje prowadzące do ewaluacji. W rzeczywistości, kilka krajów potwierdza, że brak jest im obiektywnych metod dla ewaluacji wkładu szkoły w zakresie edukacji obywatelskiej. Jakkolwiek niektóre kraje europejskie podjęły już badania w dziedzinie oceniania obydwóch przyszłych głównych aspektów edukacji obywatelskiej (ocenianie uczniów i ewaluacja szkół) lub w ostatnim czasie wprowadziło badania pilotażowe czy inne nowe metody ich oceniania.

NAUCZYCIELE PODSTAWĄ PROWADZONEJ Z POWODZENIEM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ W SZKOLE

W analizowanym materiale EURYDICE okazało się, że kształcenie nauczycieli w dziedzinie edukacji obywatelskiej i środki oferowane dla poparcia nauczania będą stanowić jeszcze jedno doniosłe wyzwanie¹¹. Aż do chwili obecnej, edukacja obywatelska w szkołach jest prowadzona albo przez nauczycieli przygotowanych ogólnie, tj. nauczycieli niespecjalistów (na poziomie edukacji podstawowej) lub przez nauczycieli, którzy uzyskali specjalizację w zakresie nauk społecznych, historii, filozofii czy etyki (na poziomie edukacji szkoły średniej). Ale należy zadać pytanie: jaki jest wzór kształcenia nauczycieli dla tych, których dotyczy edukacja w różnych innych krajach europejskich? W wielu z nich kształcenie nauczycieli w omawianym zakresie koresponduje z nie więcej jak jednym rodzajem dokształcania nauczycieli. W edukacji na poziomie szkoły średniej tylko kilka krajów, w których edukacja obywatelska jest prowadzona jako odrębny przedmiot w programie szkolnym, ustanowiło i podjęło początkowy program ukierunkowany na kształcenie nauczycieli. W większości krajów europejskich wsparcie nie jest udzielane na podstawie formalnie zdefiniowanej. Pomoc udzielana nauczycielom w tym zakresie sięga od specyficznych aktywności dokształcających po wsparcie finansowe udzielane spe-

¹¹ Por. Chapter 5: *ibidem*, s. 47–50.

cialnym projektom lub przeznaczane na dodatkowe konsultacje z ekspertami i ogólne materiały informacyjne na temat edukacji obywatelskiej (drukowane podręczniki, broszury, przewodniki lub pomoc elektroniczna w formie CD-ROM). Uczestniczą w tej pomocy władze edukacyjne, publiczne lub prywatne fundacje, edukacyjne centra badawcze i organizacje pozarządowe zajmujące się prawami człowieka, demokracją i edukacją na rzecz pokoju.

Wydaje się, że treści i metody edukacji obywatelskiej w szkole znacznie się różnią w każdym europejskim kraju, w zależności od tego jak zorganizowane jest kształcenie nauczycieli i czy wsparcie pochodzi z poziomu narodowego, regionalnego czy lokalnego oraz czy jest oferowane na płaszczyźnie oficjalnej.

WYMIAR EUROPEJSKI/MIĘDZYNARODOWY JAKO CZĘŚĆ SKŁADOWA EDUKACJI OBYWATELSKIEJ, CZYLI WYCHOWYWANIE OBYWATELA EUROPY

Jeśli chodzi o zagadnienia łączące się z edukacją obywatelską na poziomie narodowym oraz łączące się z potrzebą wzmocnienia demokracji czy uczestnictwa pewnych grup społecznych, członkostwo w Unii Europejskiej odwołuje się również do własnej formy świadomości społecznej. Potrzeba wiedzy uwzględniającej Europę jest zawarta w programach szkolnych w bardzo wielu odrębnych elementach¹². Może się ono sprowadzać do przekazywania podstawowej wiedzy o Unii Europejskiej (o funkcjonowaniu jej instytucji czy ważnych poziomach w procesie integracji). Może też nauczanie w tym zakresie zogniskować się wokół kwestii związanych z tożsamością europejską (fundamenty kultury europejskiej, pozycja danej kultury w Unii Europejskiej itp.) lub na uczeniu wartości (zrozumienie i promocja dnia dzisiejszego społeczno-kulturowej różnorodności). Te różne aspekty nie są przekazywane i nie uczy się ich we wszystkich krajach europejskich. W niektórych krajach wymiar europejski jako taki nie jest uwzględniany nawet w ogólnych celach edukacyjnych, ale włączony w wymiar międzynarodowy.

Oprócz lekcji szkolnych *per se*, wiele aktywności i projektów oferowanych szkołom na narodowym lub europejskim poziomie, lub zainicjowanych przez same szkoły, takie jak wymiany wyjazdowe, szkoły bliźniacze, udział w konkursach organizowanych przez Unię Europejską itd. – umożliwiają uczniom bezpośrednie doświadczenie wymiaru europejskiego¹³. W większości przy-

¹² Por. Section 6.1: *ibidem*, s. 52–54.

¹³ Por. Section 6.4: *ibidem*, s. 58.

padków ten rodzaj aktywności ma na celu nabywanie przez uczniów umiejętności kontaktów w relacjach międzykulturowych, jak również doskonalenie ich sprawności językowej. Sposób, w jaki się organizują, zależy częściowo od zaangażowania zarządu szkolnego, nauczycieli i uczniów. Jeśli chodzi o te cele i możliwe ograniczenia, Kluby Europejskie sprawdziły się. Wprowadzenie wymiaru europejskiego na kursach i podejmowanie wszelkich ponadprogramowych działań zależne jest również od umiejętności nauczycieli¹⁴. Prawie wszystkie kraje uwzględniły wymiar europejski w edukacji nauczycieli. Jednakże wymiar ten został bardziej uwzględniony w kontynuowaniu rozwoju zawodowego przez nauczycieli niż w ich początkowej edukacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż przedstawiony materiał EURYDICE, odpowiadający na pytanie, jak funkcjonuje edukacja obywatelska na poziomie szkół podstawowych i średnich w sektorze publicznym edukacji, został przeprowadzony w roku 2004/05. Okazało się, że w większości krajów znacznie poszerzył się zakres edukacji obywatelskiej w ostatnich latach. Kilka krajów zmieniło swoje programy, aby uwzględnić edukację obywatelską lub zwiększyło ich przejrzystość, inne kraje natomiast planują to uczynić w najbliższych latach. Chociaż mogłoby się wydawać, że pomimo iż wszystkie kraje zgadzają się co do pozytywnego, korzystnego wpływu edukacji obywatelskiej, jaki może mieć ona, pomagając wychować młodych ludzi, aby stali się aktywnymi i odpowiedzialnymi obywatelami, podejścia przyjęte przez poszczególne kraje znacznie się różnią. Dalsze badania są zatem potrzebne, aby uzyskać większy wgląd w metody nauczania edukacji obywatelskiej, jej dokładniejsze rezultaty i ustalenia, jak powinna być ona oceniana i monitorowana. Te kwestie pozostają w centrum wyzwań najbliższej przyszłości.

AKTUALNOŚĆ IDEI

Obserwując rozwój młodej demokracji w III RP, niejednokrotnie można odnieść wrażenie, że jest to demokracja jeszcze nie w pełni dojrzała. Pedagodzy z tym większą uwagą winni zatem studiować i śledzić te wątki w obrębie współczesnej edukacji kulturalnej – i współczesnej polskiej pedagogiki kultury, które podnoszą kwestie odpowiedzialności, szacunku do innych kultur itd. Ważne jest ukazanie, że obecnie edukacja kulturalna, co do oferowanych treści, może i powinna stanowić rodzaj centrum edukacyjnego, gdyż w ostatnich latach wyznaczono jej kolejne zadania. Nowa sytuacja związana z wielością definicji kultury, narastające problemy edukacyjne w społeczeń-

¹⁴ Por. Section 6.2: *ibidem*, s. 55–57.

stwach wielokulturowych, wreszcie ograniczanie praktyki edukacji kulturalnej do przekazu wiedzy o sztuce, głównie o literaturze, rzadziej – o sztukach plastycznych, muzyce, teatrze i o filmie, z równoczesnym dyskutowaniem doboru dzieł do przyjętych w programach szkolnych kanonów, wywołały w końcu XX wieku liczne dyskusje co do roli i zakresu edukacji kulturalnej w dzisiejszym świecie. Temat ten został podjęty między innymi na międzynarodowej konferencji pedagogicznej, na której sformułowano definicję kultury, rozumiejąc przez to pojęcie zespół cech wyróżniających o charakterze duchowym i materialnym, intelektualnym oraz afektywnym, właściwych społeczeństwu i grupie społecznej, stanowiących ważny wymiar rozwoju społeczeństw i jednostek. Taka definicja, która kulturę utożsamia ze sposobem życia ludzi, w praktyce ogranicza rolę edukacji do zapoznawania ze sposobem życia w różnych miejscach i czasie. Mimo tych trudności w wyniku konferencji genewskiej sformułowano główne cele edukacji kulturalnej. Objęły one: a) wprowadzenie do wiedzy i oceny dziedzictwa kulturowego oraz do uczestnictwa we współczesnym życiu kulturalnym; b) zaangażowanie w procesy upowszechniania kultury; c) uwrażliwianie na równoważną godność kultur i na podstawową więź łączącą dziedzictwo ze współczesnością; d) edukację estetyczną i artystyczną; e) kształcenie do wartości moralnych i obywatelskich; f) przygotowanie do krytycznego korzystania z masowych środków przekazu; g) kształcenie interkulturalne i wielokulturalne¹⁵.

Taki zakres edukacji kulturalnej okazuje się znacznie szerszy niż jej potoczne rozumienie, a także niż rozumienie występujące w dokumentach edukacyjnych i oświatowych oraz funkcjonujące w świadomości niektórych pedagogów. Znacznie trudniejsze jest prowadzenie takiego rodzaju edukacji kulturalnej, wymagające szerokich kompetencji nie tylko erudycyjnych oraz społecznych, ale i aksjologicznych¹⁶. Godne uwagi wątki związane z edukacją obywatelską znaleźć można również w myśli polskiej pedagogiki kultury, gdzie wprowadzono pojęcie dziedzictwa do refleksji pedagogicznej, zwrócono uwagę na wartości, przyjmując postulat kształcenia osobowości człowieka na dobrach kultury i w kontakcie z wytworami kultury, stworzono podwaliny nowocześnie rozumianej pedagogiki ludzkiej duchowości, jak zwana jest również dziś pedagogika kultury, tym samym tworząc fundamenty pod pedagogikę na miarę XXI wieku, połączoną z dialogiem międzykulturowym, pojęciem wspólnoty i pojęciem odpowiedzialności, jako centralnej kategorii współczesności. Tym bardziej należy

¹⁵ I. Wojnar, *Edukacja estetyczna – zmierzch czy szansa?*, [w:] *Estetyka sensu largo*, red. F. Chmielewski, Kraków 1998.

¹⁶ K. Olbrycht, *Kultura osobista wśród celów edukacji kulturalnej?*, [w:] *Edukacja kulturalna. Wybrane obszary*, red. K. Olbrycht, Katowice 2004, s. 27.

docenić wprowadzenie idei edukacji obywatelskiej w Polsce (między innymi rok 2005 ogłoszony został Europejskim Rokiem Edukacji Obywatelskiej) i od tego czasu obserwuje się coraz więcej cennych inicjatyw obywatelskich, przybliżających jednocześnie ideę edukacji przyszłości, edukacji rozpoczynającej od edukacji regionalnej, poprzez edukację na rzecz dziedzictwa kulturowego¹⁷, edukację kulturalną i edukację wielokulturową. Edukacja obywatelska ma w tym procesie fundamentalną rolę do spełnienia.

BIBLIOGRAFIA

European Commission, *Citizenship Education at Schools in Europe. Survey*, Brussels 2005.

Council of Europe: Final Declaration. Second Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe, Strasbourg 1997 (0–11 October).

Council of Europe, Committee of Ministers: Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship, Based on the Rights and the Responsibilities of the Citizens, Strasbourg 1999.

Council of Europe, Committee of Ministers: Recommendation to Member States on Education for Democratic Citizenship, Strasbourg 2002.

Council of Europe, Karen O'Shea: Developing a Shared Understanding. A Glossary of Terms for Education for Democratic Citizenship, Strasbourg 2003.

European Commission, *Learning for Active citizenship. A significant Challenge in Building a Europe of Knowledge: Education and Active Citizenship in the European Union*, Luxembourg 1998 (Office for Official Publications of the European Communities).

European Commission, *Open Learning Environment, Active Citizenship and Social Inclusion. Implementation of Education and Training 2010 Work Programme: Progress Report*. Brussels 2003 (November).

European Commission, *The Future of Education and Citizenship Policies: The Commission adopts Guidelines for Future Programmes after 2006*, Brussels 2004.

¹⁷ J. Torowska, *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego: próba definicji, stan i potrzeby – na przykładzie Małopolski*, [w:] *Kultura współczesna a wychowanie człowieka*, red. D. Kubinowski, Lublin 2006, s. 193–203.

Olbrycht K., *Kultura osobista wśród celów edukacji kulturalnej?*, [w:] *Edukacja kulturalna. Wybrane obszary*, red. K. Olbrycht, Katowice 2004.

Torowska J., *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego: próba definicji, stan i potrzeby – na przykładzie Małopolski*, [w:] *Kultura współczesna a wychowanie człowieka*, red. D. Kubinowski, Lublin 2006.

Wojnar I., *Edukacja estetyczna – zmierzch czy szansa?*, [w:] *Estetyka sensu largo*, red. F. Chmielewski, Kraków 1998.